په افغانستان او پاکستان کی د پرانیستی ټولنی د انستیتیوت د سیمه ییزی ټګ لاری نوښت

پردي په دروازه کي:

د نړیوالو ځواکونو له خوا د شپې یرغلونه د افغانانو د زړونو اوباورونو د لاسه ورکول

د پرانیستی ټولنی دانستیتیوت او د اړیکوداداری له خوا یوه څیړنه

د فبروری ۲۲، ۲۰۱۰

دبرانیستی ټولنی د انستیتیوت او د اړیکو داداری له خوا

پردي په دروازه کي:

د نړیوالو ځواکونو له خوا د شپې د یرغلونوله کبله د افغانانو د زړونو او باورونو د لاسه ورکول

لنډیز

افغان ملکی وګړی په ز ټاپیدونکی توګه په افغانستان کي د ج ګړی بار زغمی. که څه هم مخالفین د زیاتی برخی ضرر او زیان پره پرغاړه لری، خوعام وګړی نړیوال ځواکونو ته په غصه دي. نړیوال ځواکونو د پام وړ کوښښ کړی ترڅو د خپلو کړونو په ښه کولو سره دغه ټکی ته پام وکړی، خاصتآ د ملکی تلفاتو هغه برخه چی د هوایي بمباریو له کبله ده، را ټیټه کړي. سره له دی، هغه تکتیک چی د شپې له خوا د عملیا تو په نوم یادیږی، لږ بدلون ښکې راغلی.

هغه څیړنه چی د بپرانیستی ټولنی او افغان غیر دولتی سازمان د اړیکو ځانګی له خوا تر سره شوی، ښي چی د شپې چاپې او یرغلونه د ناوړه چلند او معافیت سره یوځای و ه. د شپې یرغل پر افغانی ټولنه بدی اغیزی اچوی، او د هغو خلکو د پردی کیدو سبب ګرزی چی نړیوال ځواکونه ګواکي د هغوی ساتنه کوي . د شپې د چاپو په عملیاتو کي، افغان او نړیوال ځواکونه د شپې په تیاره کي د خلکو کورونو ته ننوځی او د کورونو لټون کوی، او ډیر وخت خلک نیسی او بندیان کوی یی.

د نړیوالی ټولنی تعهد افغانستان ته د ثبات راوستل دی، د خلکو د اعتماد او مرستی په ترلا سه کولو کي د شپې چاپې اوعملیا ت یوه جدی تیروتنه بلل کیږی. د نړیوالو پوځی ځواکونو پر وړاندی د افغانانو منفی احساس به تره غی‌بدل نشی چی د دوی ناوړه چلند د شپې چاپو عملیاتو کي همداسی دوام ولري.

د ۲۰۰۹ کال د سپټمبر څخه تر دسمبر بپوری، بپرانیستی ټولنی او د اړیکو ځانګی په جنګ ځپلو ولایتونو پکتیا او خوست کی یوه څیړنه تر سره کړی، تر څو روښانه شی چه خلک د نړیوالو ځواکونو په اړه څه نظر لری او وپتیل شي چی نوی پوځی پالیسی څومره ګټوره ده. که څه هم دا څیړنه په دوو ولایتونو کی ترسره شوی، خو دی ته ورته حالت د افغانستان په نورو سیمو کي هم شته، چی د دی ستونزی پراخوالی او ثابت والی ښکاره کوي.

دا په داسی حال کي ده چی د شپې چاپې ښايي د دولت پلوه ځواکونو لپاره د بری احساس ورکړی، خو دا عمل د خلکو په منځ کي ډار خ بپروی او د شپې له خوا عملیا ت په سیمو کی خلکو ته د بی تمیزه خطر او زیان کچه لوړي. مرګ او ژوبله ، د شتمنیو زیان او روانی اغیزی هغه شیان دی چی د خلکو اعتماد له منځه وړی او د خلکو د ساتنی کچه راټیټوي.

همدا راز، د شپې چاپې هغه ستونزی چی د اړتیا وړ تضمینونو د نشتوالی له کبله رامنځ ته کیږی هم را ولاوړی. دغه یرغلونه اکثرآ د غلطو معلوماتو پراساس تر سره کیږی چی د بی ګناه خلکو د بندی کیدو لامل ګرزي . دغه خلک بیا بپبند کي ساتل کیږی پرته له دی نه چی د دوی بندیتوب ته وړ او پوره دلایل وړاندی شي . دا پخپله عدلي سیستم بی اعتماده کوی، د خلکو او دولت تر منځ واټن زیاتوی او د قانون د حاکمیت لپاره هلی ځلی تر پوښتنی لاندی راولی.

د افغانستان جاری منازعی ته په پام سره ښا يي بندی کول ضروری وی، خو باید هڅه وشی تر څو دا اطمینان حاصل شی چی د شپې چاپې او نور عملیات د نړیوالی ټولنی د ثبات راوستو هغه پراخه پالیسی، د قانون حاکمیت او د خلکو ساتنې تر پوښتنی لاندی رانه ولي.

۱.د شپې له خوا د عملياتوپه عوض د ی نوری لاری ولټول شی.

دا بدلونو نه باید د خلکو اندیښنو ته په پام کی نیولو سره رامنځ ته شی اوبا ید د اصولو په مطابقت کی وی.

۲- د شپې چاپې او عملیات باید د ځایي آیساف قوماندانانو سره همغږی شي.

ځایي قوماندانا ن باید د دوی په اړوندو سیمو کې د شپې د چاپو په هکله خبر کړای شی او دوی ته بې صلاحیت، موخه تیا کلو او د عملیاتو په ترسره کولو کې ونډه و رکړای شی. که د عملیاتو نه مخ کی دا کار شوی نه وی باید وروسته د عملیاتو څخه وشی.

۳- د غلطو معلوماتو مخ نیوی.

د معلوماتو د ارزولو ور سیستم باید را منځ ته شی، چی په هغی کی پراخ او هر اړخیزی ځایې سرچینی او دولت ګډون ولری، دا کولای شی د بی ګناه خلکو بې وړاندی د یرغلونو مخ نیوی وکړی.

۴- له دی نه باید اطمینان ترلاسه شی چی د افغانی ځواکونو ګډون د بدچلند لپاره لاره اواره نکړی.

ډیر افغانان نړیوال ځواکونه بېدی ګرم ګڼی چی په ګډوعملیاتو کې د کورنیو ځواکونو د قانون ماتونکو کړنو څخه مخنیوی نکوی.

۵- د بی نظم اوناقانونه ملیشو سره د کارکولو څخه ډه ډه وشي.

ددغه راز ډلو نظارت او حساب ته راکشول د هغوی د سرغړونو له کبله ګران کار دي.

۶- د اعتماد رامنځ ته کول د ځواب ورکولو له لاری.

د شپې چاپو د شکایتونو د ځواب کولو لپاره یو جوړښت را منځ ته شی او په ور توګه باید هغی ته ځواب وویل شی او ددی لپاره د پوځی سلسلو مراتب اړین کار دی.

دا څیړنه د پرانیستی ټولنی انستیتوت (OSI) له خوا هغه اقدام دی چی د ملکی تلفاتو، د جګړی اړوند زندانیانو او هغی ته اړونده اندیښنی په افغانستان او پاکستان کی وارزوي . پرانیستی ټولنی انستیتیوت یوه غیر حکومتی ټولنه ده چی په هغو هیوادونو کې چی حکومتونه یی د خپلو خلکو پر وړاندی د مسؤولیت احساس ولري، د دموکراسی په را منځ ته کولو کی کار کوی . په محلی کچه کی، پرانیستی ټولنی انستیتیوت داسی نووښتونه رامنځ ته کوی چی په هغی کی د عدالت، تعلیم، صحت او مطبوعاتو ښه کولو ته پام وشي.

دا څیړنه بېګډه توګه د پرانسیتی ټولنی انس ټیټیوت او د اړیکو څانګی (TLO) له خوا ترسره شوی ده . د اړیکو څانګه یوه افغانی غیر حکومتی سازمان دی چی موخه یې د محلی دولتداری ښه کول ، د سنتی او مدرنو مدنی ټولنو سره د سیستماتیک او منظم څیړونو، دیالوګ او برنامو له طریقه په افغانستان کی د سولی او ټیکاو راوستل دي.

ددی څیړنی چاری د پرانیستی ټولنی انستیتیوت او د هغی بنیاد په افغانستان کې له خوا ترسره شوی دي.

I: پېژندنه

افغان ملکی وګړی د جګړی اغیزی زغمی. که څه هم نړیوالو ځواکونو د خلکو د ساتنی په اړوند تر یوه زیاتې اندازی هڅی کړی دی – خاصتاً هغه مرګ ژوبلی چی د هوا یی بمباریو له کبله را منځ ته کیږی راتیټی شوی دی– خو ډیری افغانان نړیوال ځواکونه مخالفینو ته ورته او هم کله له مخالفینو لازیات خطرناک ګڼی . ددی یو لامل دشپی له خوا د چا پواو د عملیاتو دوام دی.

د عامو خلکو سره مرکی دا ښکاره کوی چی د ۲۰۰۹ کال د جولای د میاشتی نوی تکتیکی بدلونونه د شپی د چاپو په عملیاتو کی د پام وړ کمښت نه دی را وستی. اوس په ه غو سیمو کې چی پخوا آرامه وی لکه د کندز ولایت،[1] دا ډول عملیات هلته هم ترسره کیږي. د خوست، پکتیا او نورو ځایونو څخه حکا یتونه د دی ښکارندوی دی چی د نړیوالو ځواکونو نه منفی برداشت او احساس به تر هغی بدلون ونه موی ترڅو چی دوی د شپی د چاپواچولو د ناوړه چلند څخه کار اخلی.

سربیره پردی چی دا د بهرنیو پرضد احساسات راپاروی، د دغو عملیاتو په بهیر کی کړنی او د خلکو نیونی او بندی کول ذهن ته هغه سوالونه راولی چی آ یا دا د نړیوالو قوانینو سره مطابقت لری،اوکه نه او آیا په افغانستان کی د قانون حاکمیت او ټیکاو راتلو ته زیان رسوی، او آیا هغو نور اقدامات چی د دولت او نورو نړیوالو کړیو له خوا د خلکو لپاره اخستل کیږی تر اغیزی لاندی راولی او که څرنګه؟.

په داسی حال کې چی پر کورنو باندی حملی د شپی لخوا ترجیح ورکول کیږی او دا کولای شی چی د دوی قواوو ته متوجه خطر راټیټ کړی، خو له بله پلوه د بی ګناه ماشومانو، ښځو او نارینو و ژوند ته د بی تمیزه او بی تشخیصه قوی متوجه کولو په معنی ده. په دی ترتیب سره د خلکو په منځ کې د دښمنی او عداوت حس ډیریږی او هغه لوی استراتیژیکی موخی چی د خلکو د ملاتړ خپل کول دی تر پوښتنی لاندی راځی. لکه چی د امریکا او ناټو نوی قوماندان په افغانستان کی جنرال مک کرستل وا یی: "موږ پخپله د ستراتیژیک شکست په لور د هغو جنګی تکتیکونو په کار ولو سره چی په هغی کی ملکی مرګ ژوبلی رامنځ ته کیږی ، روان یو. مخالفین نشی کولای چی په پوځی توګه موږ ته ماته راکړی، خو موږ خپله ځان ته ماته ورکوو."[2]

همدا راز داسی شواهد شته چی ښکاره کوی د دغو عملیاتو ډیر شمیر پی د غلطو معلوماتو پر بنسټ تر سره شوی، او خلک په تیروتنه نیول شوی او حتی هغه شمیر چی نیول کیدل یی د توجیه وړ هم وی د افغان ادارو د فساد له کبله بیرته خوشې شوی دي. دافکتورونه او اسباب کیدای شی په دی معنی وی چی د دغه عملیاتو ارزښت نامعلوم او نا څرګند وی.

په ټولیزه توګه، د شپی د چاپواچولو قیمت په هغه طریقه چی اوس ترسره کیږ ی د هغی د ګټو په پرتله ډیر او ګران دی.

II: په ۲۰۰۹-کال کې د پالیسیو بدلون او د شورش پرضد د مبارزی تمرکز

د ملکی تلفاتو کچه په ۲۰۰۸ کال کې ډیره زیاته شو ه، او د ۲۰۰۷ کال په پرتله ۴۰٪ زیاتوالی ښی. که څه هم مخالفین د زیاتو تلفاتو مسؤول ګڼل کیږی خو عامه غصه نړیوالو ځواکونو ته متوجه ده . د ملکی تلفاتو زیاتوالی د هوایي بمباریو له امله، ناوړه چلندونه د شپی په چاپواو عملیاتو کې او د زندانیانو پر موضوع باندی په ملی کچه

مظاهری وشوی.[3] ډیرو افغانانو پر نړیوالو ځواکونو غږ وکړ چې دوی باید ووځي. نړیوال ځواکونه دی ټکی ته متوجه شول چی د ملکی تلفاتو او د جګړی اړوند زندانیانو موضوع کیدای شی خلک د شورشیانو پلو ته واړوي.

د دغه بهیر د شاته راګرځولو په موخه جنرال مک کرستل نوی بهیځی ستراتیژی د شورشیانو سره جګړی ته د تقدم ورکولو ترنامه لاندی خپره کړه: د شورشیانو د مرګ او ژوبلی شمیره د دی نه کم ارزښت لری چی خلک د هغوی نه خپل ملاتړ واخلی. د نوی پوځی ستراتیژی اصلی ټکی په دی راڅرخی چی ملکی خلکو ته د زیان کچه را ټیټه شی، ځایی دود او رواج ته پوره درناوی وشی، او د نړیوالو ځواکونو او افغان دولت د ځواب ویلو احساس پیاوړی شي.[4] مک کرستال همدا راز د قانون د انفاذ او عدلی سیستم د پیاوړی کولو او ښه والی د اړتیا په باب هم څرګندونی کړی دي، چی دا په لوړ فساد، د زندانیانو سره ناوړه چلند او په زیاته اندازه د مهارتونو او منابعو د کموالی د توروونو سره مخ دي.

د نوی ستراتیژی د پلی کولو په موخه مهم ګام نوی تکتیکی دستورات وو چی د ۲۰۰۹ کال د جولای په میاشت کی خپاره شول. دغو تکتیکی دستوراتو فعالیتونه را محدود کړل، هوایی بمباری چی د ملکی تلفاتو اصلی لامل وو لږ شول، او ځواکونه دی ته وهڅول شول چی کلتوری او دینی حساسیتونو ته زیاته پاملرنه وکړی . همدا راز د افغانی ځواکونو شمول د شپی په عملیاتو کی په پدی دستوراتو کی راغلی دی.

"د هر افغان کور ته د ننه کیدل باید همیشه د داخلي امنیتی ځواکونو له خوا او د محلی چارواکو په ملګرتیا ترسره شی ... "[5] دا تکتیکی دستورات په افغانستان کي د دواړو ماموریتونو لپاره د اجرا وړدی: آیساف چی د ناټو تر قوماندی لاندی ده او امریکایي پوځونه چی په افغانستان کی شتون لری.

سربیره پر دی، د امریکا دولت د زندانونو نوی بېوسیجرونه جوړ کړی چی د هغی له مخی به زندانیانو ته په افغانستان کي لازیات حقونه ورکړل شي . امریکا همدا راز د بګرام زندان چی د زندانیانو سره د ناوړه چلند کېسی هم لری په عوض کی بل نوی زندان جوړ کړی دي.[6]

III: د شپی د چاپو په هکله د ټولنی انګیرنه

د ۲۰۰۹ کال د سپتمبر څخه تر دسمبر پوری د پرانیستی ټولنی انستیتوت او غیر حکوم تی سازمان د اړیکو څانګی له خوا په جنوب شرقی ولایتونو پکتیا او خوست کي یوه څیړنه ، ددی په موخه چی د خلکو لید د نړیوالو ځواکونو پر وړاندی وارزوی او له بله پلوه وکتل شی چی د پوځی پالیسیو بدلون څومره ګټور دی وشوه. په دی څیړنه کی د ۲۰ګروپي ډلو سره چی یوه یې د ښځو وه بحثونه وشول، چی په بحثونو کی د ۱۵۰ نه زیاتو ګډون کوونکو، چی په هغوی کی ځایي مخور، مشران او د شورا غړی شامل وو پوښتنې شوي. په دی څیړنه کی د ۲۵ څخه زیاتی مرکې (اووه یې د ښځو سره) تر سره شوی دي. که څه هم دا څیړنه په دو ولایتونو کی تر سره شوی ده، خو دی ته ورته ځواب په نورو سیمو کی د محققینو له خوا څرګند شوی، او دا ددی ښکارندو ده کوی چی دا انګیرنه چی دلته وړاندی شوه د افغانستان په ډیرو سیمو کی شتون لري.[7]

سره له دی چی نړیوالو ځواکونو د خپلوکړنو په اړوند د پام وړ ښه والی رامنځ ته کړی، خو بیا هم افغانان د کورنیو او بهرنیو ځواکونو د کړنو او د مسؤولیت نشتوالی له کبله انتقاد کوي. دا اندیښنی د نړیوالو ځواکونو په اړه بدی انګیرنی راولاړوی او د ملکی تلفاتو او زندانیانو په هکله د پالیسی د بدلون استراتیژیك اهمیت او ارزښت تر سوال لاندی راولی.

الف) په پالیسی کی د وروستیو بدلونونو لمړنی اغیزی

شاو خوا شپږ میاشتی وروسته له هغه نه چی د جګړی تکتیکی دستوارت او نور د پالیسیو بدلونونه خپاره شول، نو دی بدلونونو پر ځینو مهمو برخو د پام وړ اغیزی واچولی. دا په داسی حال کی ده چی یونما ۲۰۰۹ کال کي د

طالبانو له منځه تلو را پدیخوا ترټولو خونړی کال بللی.[8] همدا شان رپوټ ورکړل شوی چې په هغو ملکی تلفاتو کې چې مسؤولیت یې کورنیو امنیتی ځواکونو او نړیوالو ځواکونو ته راجع کیږی د پام وړ (۲۸ سلنه د ۲۰۰۸ کال په پرتله) کمښت راغلی.

دا په داسی حال کی ده چی نوی ستراتیژی هغه ملکی تلفات چی لامل یې هوایي بمباری وو راټیټ کړی، خو د شپې د چاپو په ستونزوکی لږ اغیزی لری. د یونما رپوټ د هغو اندیښنو په باب خبر ورکوی چی د شپې چاپو په عملیاتو کی (د حد نه د زیاتی قوی) څخه کار اخستل کیږی، همدا شان رپوټ ورکړل شوی چی په کال ۲۰۰۹ کی ۹۸ ملکی وګړی د شپې چاپو په یرغلونو کی مړه شوی دي . رپوټ دا هم کاږی چی "د بد چلند تورونه، تعرضی رفتار او سلوك او کلتوری حساسیتونه، خاصتا د ښځو پر وړاندی شوی دي."[9]

د یونما د موندنو سره په سمون کی، یو څو م رکه کوونکو د دی څیړنی په ترڅ کی وویل چی د دوی په سیمو کی د تیرو شپږو میاشتو را پدیخوا له کله نه چی جنرال مك کرستال د ۲۰۰۹ کال د جولای په میاشت کی د جګړی دستورات خپاره کړل د هوایي بمباریو بیلګی شته، خو ډیرو بیا د شپې د چاپود پیښنو په هکله خبری کولی. افغانان وروستی پیښی داسی بیانوی چی په هغه کی نړیوال ځواکونه د کورنیو ځواکونو سره او یا جلا له هغوی څخه د ناوړه چلند، د شیانو غیر ضروری له منځه وړل او کلتوری اساساتو درناوی نه کول د شپې چاپو په ترڅ کی لاس اچولی. په ځینو پیښو کی، خلك وایي چی دوی ددی شاهدان دي چی نیول شوی کسان په ټوپکو او لغتو وهل شوی او لاسونه یې ورته تړل شوی.[10]

پخوانیو بندی شویو کسانو او د شپې د چاپو کتوونکو وویل چی نړیوال ځواکونه لوښی ما توی، د کور اسباب له منځه وړی او موټرو ته اور اچوی . داسی کړنی په ډیرو ځا یونو کی لیدل شوی او د ډیرو خلکو له خوا په دی هکله اندیښنی او شکایتونه شوی دی.

ټولی لیدل شوی پیښی منفی نه وی. مرکه کوونکو د شپې چاپو په اړوند یو څو بیلګی وړاندی کړی چې په هغی کښی مقدس قرآن او ښځو ته یکې بی احترامی لیدل شوی وه . که څه هم دوی وویل چی دا ستونزی پخوا شوی دی خو په هیڅ توګه د ښنلو وړ ندی. ښایی په دغه پیښنو کی کمښت د نوی ستراتیژی له کبله وی، چی پدی ستراتیژۍ کې دینی او کلتوری ارزښتونو ته پاملرنه ډیر اهم ځای لری او په خاصه توګه عسکرو ته امرشوی چی د ښځو په وړاندی له پوره احترام څخه کار واخلی او ځایی حساسیتونه په پام کی ونیسی.[11]

که څه د هری پیښی کره کول او د واقعیتونو پیدا کول ګران او یا حتی ناشونی کار دی، خو بیاهم دارنګه تورونه پوره دلیل کیدای شی چی دا سوال راپورته کړی چه آیا نړیوالو ځواکونو له نړیوالو قوانینو څخه تیری کړی او یایې خپل داخلی پوځی قواعد تر پښو لاندی کړی . دا په داسی حال کی ده چی د جنګ په وخت کی د کورونو تلاشی او د مظنونینو نیول مجاز عمل ګڼل کیږی، خو نړیوال قوانین حکم کوی چی نیوونکی طرف باید هغه اساسی او معیاری کړنی او سلوك د نیول شویو کسانو پروړاندی مراعات کړی. د بیلګی په توګه، د یو غیر مسلح او تړل شوی کس وهل او ټکول په واضح توګه د ژینو د کنوانسیون خلاف عمل دي.

سربیره پردی، د شپې چاپې او عملیات د نړیوال بشرپالو قوانینو د تناسب او تمیز د اصولو تابع دی .[12] په بل عبارت، د شپې چاپو عملیات باید یواځی پوځی موخو ته متوجه وی، او هر جانبی ضرر چی ملکیانو ته رسیږی باید د پوځی هدف د ګټو سره په تناسب کې وي. په هغو د شپې چاپو اوعملیاتو کی چی د زیاتی قوی د کارولو له کبله ملکی خلکو او شتمنیو ته یکی له تناسب څخه زیات ضرر او زیان رسیدلی وی دا اندیښنی را ولاړوی چی آیا پورتنی اصول مراعات شوی وی او که نه.

دولتونه چې په کورنی وسله وال منازعی که ښکیل دی باید د بشری حقونو قوانینو د قانون د تنفیذ پر اصولو چی د سولی په وخت کی الزامی دی تکیه وکړی، په داسی حال کی چی د نړیوالو بشر پالو قوانینو د اصولو پرخلاف

دي، او دا په نړيوال‌و قوانينو کی يوه پرانيستې لاره ده .[13] د حقوقي پلوه دا يوه موضوع ده چی نه ده روښانه شوی، خو د پاليسی له نظره د هغی قيمت او ګټی معلومی دي. د قانون د تنفيذ اصول د اتفاقی ضرر او زيان په اړه ډير محافظوی شرايط لری، د مسؤوليت له پلوه ډ يرو پوښتنو او اندېښنو ته ځواب وا يي، او همدارنګه د محکوميت او يا برات په موخه د ثبوتونو او شواهدو د راټولولو ښه امکان برابردی، او کيدای شی په افغانستان کې د قانون د حاکميت لپاره په تدريجی توګه لاره اوار ه کړی. نو په دغه اساس ، په زغرده توګه داسی مشوره ورکوو چی، د امکان تر حده که چيری پوځی ځواکونه هغه د شپی چاپی عمليات چی اجتناب نه منونکی دی بايد د قانون د تنفيذ او د نړيوالو بشری حقوقو د معيارونو په مطابقت کی ترسره کړی.

ب) پرطبی او نورو بشری سازمانونو باندی يرغل

د ملکی خلکو کورو نه د شپی د چاپو يواځينی موخی نه د ي. غير حکومتی سازمانونه او طبی مرکزونه هم د نړيوالو او کورنی ځواکونو تر يرغل لاندی راځی. په يوه روښانه بيلګی کې، نړيوال ځواکونو د ۲۰۰۹ کال په اګست مياشت کی د سويدن کميتی اړوند يو کلينيك باندی د وردګو په ولايت کی يرغل وکړ. د سويدن کميتی وويل چی ځواکونه په زور سره کوټو ته ننوتل، ځايي کارکوونکی او د مريضانو خپلوان يی وتړل، او بيا يې مريضانو ته امر وکړ چی د خپلو کوټو څخه بهر شی.[14] همدارنګه ويل کيږی چی نړيوالو ځواکونو د کلينيك کارکوونکو ته امر وکړ چی د مشکوکو مريضانو په اړه دوی ته اطلاع ورکړی .[15] آيساف پدی اړوند ويل‌ی وو چی د دوی ځواکونو د ننه مخ کې اجازه غوښتی وه.

د نړيوالو قوانينو مطابق، طبی مراکز، حتی که هلته مخالفين او شورشيان تر درملنی لاندی هم وی په ټوليزه توګه د يرغل څخه ساتل شوی ځايونه دي. يونما وويل چی حقيقت دا دی هغه وخت چی دوی په وردګو ولايت کی دغه طبی مرکز د ننه شول نړيوالو ځواکونو د مجاز حد څخه تيری کړی.

ج) د نړيوالو ځواکونو تصور او انګيرنه

د شپی چاپو عملياتو کی کړنی لکه په زور سره د شپی له خوا کورونو ته ننوتل، د کورنی د ښځو سره مخامخ کيدل، په خپل ذات کی د شخصی حريم د اصولو سره روښانه تناقض دی . افغانان په دی عقيده دی چی ښځينه پوړنی مقدس دی او بايد بيګانه هغ ی ته ونه ګوری. ځينی ښځی چی له هغوی سره مرکی شوی له دی هيره لری چی د شپی چاپو په عملياتو کی دوی خارجيان ليدلی او يا خارجيانو دوی ليدلی نو دوی به دوزخ ته لاړی شي.[16]

له کومه ځايه چی دا ډول عمليات په افغانی ټولنه ډير کرکجن دی نو د ناوړه چلند رپو ټونه د مبالغی لپاره ډير مناسب او وړ دي. د ډلو سره د مباحثی په وخت کی يو شمير مرکه کوونکو داسی هم وويل چه نړيوالو ځواکونو قرآن شريف ټوټه کړی، ښځينه يې په يوازی توګه په هيليکوپټر کی بيولی او بيرته يې مړی راوړی او ماشومان ئي په ډزو وژلی.

که چيری داسی وګڼو چی ځينی دا او دی ته ورته پيښی ښايي د مخالفينو پروپاګند وی، خو بيا هم افغانان دا منی. انګيرنه داده چی ځواکونه د شپی چاپو عمليات د خپلو پروتوکولونو پر اساس ترسره کوی، او په دی بهير کی ځواکونه نورو غير ضروری او بد چلندونو ته هم لاس اچوی.

په داسی حال کی چی ډيری شکايات پرته له کره والی څخه پاتې کيږی او نوريی په ساده توګه غلط ګڼل کيږی، خو نړيوال او کورنی ځواکونه په دی بايد پوه شی چی دوی د هغه واقعيت پراساس جوړ شوی چی له ناوړه چلند څخه سرچينه اخلی، او حتی هغه "د نه باور وړ " تورونه افغان خلکو ته د روانی منازعی د ورپيژندلو لاره جوړوی. که چيرته دا پروپاګند، م بالغه، او يا واقعيت، د شپو چاپو اړوند شکايت ډير ژر خپريږی او د شديدو غبرګونونو لامل ګرزی. وروسته له هغی نه چی د اکتوبر په مياشت کی د وردګو په ولايت کی د شپ ی چاپی په ترڅ کی قران شريف ته سپکاوی شوی وو، په ټول هيواد کی ۱۵ مظاهری په لاره واچول شوی.[17]

وړاندی، داسی کړنی او کردار د نړیوالو ځواکونو په اړوند منفی انځ ور جوړوی، او کله هم خلک په ټولېزه توګه د مخالفینو ملاتړ ته مخه کوی. لکه چې یوه مرکه کوونکی داسی وویل ، "که چیری یو څوک د ښځو په وړاندی ولچک شی، نو هغه ته کومه لاره نه پاتیږی پرته له دی نه چې د مخالفینو سره یوځای شی او غره ته لاړشی."[18] هر یو د شپې چاپو عملیات چې تر سره کیږی دغه اندیښنی او تصور ته زور ورکوی او د مخالفینو پروپاګند ته تازه ساه ورکوي.

د) د شپې چاپو په وړاندی د مسؤولیت نشتوالی

د ټولنی قهر د شپو چاپو د عملیاتو په اړوند د مسؤولیت او ځواب ورکونی په نشتوالی کی ریښه لري. ډیر وخت افغانان پدی نه پوهیږی چې دا عملیات د چا له خوا تر سره شوی او یا دا چې نیول شوی کسان چیرته دی . د یو بندی د خپلوانو لپاره افغان حکومت، ځایی د ولایتی بیا رغونی ټیمونه او عملیاتی ه ډی هغه لومړنی آدرسونه دی چې دوی کولای شی د خپل بندی کس په اړوند پوښتنه وکړی. مرکه کوونکو وویل چې کله دوی هڅه کوی چې د معلوماتو لاس ته راوړلو په موخه نړیوالو او یا کورنیو ځواکونه ته مراجعه وکړی، نو دوی ته یا هیڅ پاملرنه نه کېږی او یا هم تهدید کیږی.

"دوی هڅو ته نشی ورتلای. هغوی ته د ننه کیدو اجازه هم نه ورکول کیږی". د ټولنی یو مشر دا څرګندونی وکړی. "ډیر خلک یوازی د ورتګ څخه ویریږی. هغوی ډایریږی که چیرته دوی د چا د پوښتنی په موخه ورشی پر دوی به هم یرغل وشی."[19]

یو پوښتل شوی کس د ۲۰۰۹ کال د جولای میاشتی د پکتیا ولایت د یوی پیښی په اړوند چې په هغه کی ښایي یو کس د شپې عملیاتو کی وژل شوی وی، داسی وویل . کله چې مشران کمپاین ته چې په عملیاتو کی یی ونډه لرله ورغلل، ورته وویل شول چې ښه به وی چې دا پیښه هیره شی که نه دوی به ګوانتانامو ته واستول شی.[20]

د ۲۰۰۸ کال د می په میاشت د ملګرو ملتونو ځانګړی استازی فلیپ الستون هم نړیوال ځواکونه ددی په باره کی چې هغوی یا نشی کولای او یا هم نه غواړی چې مسؤولی ډلی و پیژنی، تر انتقاد لاندی راوستل:

> د نړیوالو ځواکونو څخه د توضیحاتو غوښتل داسی دی کله چې یوی لوی معما ته ور داخل شی. ما په خپله دا معما تجربه کړه. د آیساف یوه قوماندان وویل هغه وخت به د دوی لپاره شونی وی چې دا تصدیق کړی چ ی دا عملیات د ځانګړیو ځواکونو د یونت یا ډلی له خوا ترسره شوی، هغه وخت چې دوی له پورتنی د آیساف د ځانګړو ځواکونو له قوماندانی څخه معلومات تر لاسه کړی، او هغوی هم په خپل وار دا معلوما ت د آزادی راوستلو قوماندانی ته لیږدوی، تر څو معلومه شی چې کومی ډلی په عملیاتو که برخه درلوده.[21]

کابو دوه کاله وروسته هم د الستون نیوکی لا هم ځای لري. د شپې چاپې عملیات اکثرا د ځانګړو ځواکونو له خوا ترسره کیږی، چې دوی د آیساف د بیارغونی ولایتی ټیمونو او سیمه ییزو قوماندانیو څخه بهر دی. که څه هم په ۲۰۰۹ کال کی هڅی شوی چې د ځانګړی ځواکونو د قوماندی مراتب په ښه صورت ترتیب شی، ځایی د آیساف قوماندانان لاهم د دوی په سیمو کی د شوي و عملیاتو په اړه بی خبره پاتیږی . د ۲۰۰۹ کال د نوامبر په ۱۹ په کندز ولایت کی په هغه ګډ مجلس کی چې د شمال سیمه یز قوماندانی او بشری او انکشافی ادارو ترمنځ جوړ شوی وو، د آیساف یو قوماندان د امریکی د ځانګړو ځواکونو د وروستنیو عملیاتو په اړوند ناخوښی څرګنده کړه او زیاته یې کړه چې د دوی سره د عملیاتو په اړوند معلومات نه و شریک شوی. "آیساف ددی وړتیا نلری چ ی

د امریکی ځانګړو ځواکونو ته وو ای چی دا وکړی."[22] کله چی مستقلو کتونکو په جنوبی ولایتونو قندهار او هلمند د هغه وروستیو عملیاتو په اړوند چی د آیساف له خوا تر سره شوی وویل، د ځانګړو ځواکونو د عملیاتو اړوند اندیښنی لاروښانه کیږی، دا به آسانه وی چی د آیساف له خوا د شوي‌و عملیاتو په اړه اندیښنی راپورته او هغه کسان وپیژندل شی چی په عملیاتو کی ورګډه اخلی.[23]

د شپی چاپو عملیاتو له کبله زیانمنی شوی کورنیو ته د مسولی ډلی د پیژندنی د روښتیا د نشتوالی له کبله ګرانه ده چی دوی د خپل ګرم کس وپیژنی ا و د خساری جبران ته لاس پیدا کړي، لکه چی د مک کرستال د پوځی ستراتیژی د ارزونی په سند کی هم دی ټکی ته اشاره شوی ده .[24] په افغانستان کی آیساف د خساری د جبران یو جامع سیستم نلری چی دا د دوی د ځواکونو لپاره د کومی په صورت کی ستونزه جوړوی .[25] کله چی دا ځواکونه د پیژندو نه وی، چی اکثرآ هم همداسی دی نو بیا په هغه حالت کی زیانمنو ته ډیره ګرانه ده چی د خپلی خساری تاوان تر لاسه کړي.[26]

همدارنګه داسی ښکاری، چی د استخباراتی معلوماتو د چڼ کولو کوم چی دغه عملیات د هغی پر بنسټ تر سره کیږی، لږ پاملرنه کیږی . ډیر خلک چی د شپو ع ملیاتو په پایله کی نیول شوی وو وا ئی چی دا غلط معلومات د دوی د رقیبانو او د ښمنانو له خوا په قصدی توګه نړیوالو ځواکونو ته ورکړل شوی وو . که څه هم دا ګرانه خبره ده چی دا تورونه کره کړای شی، خو واقعیت دا دی چی دا کسان لږ وروسته له نیول کیدو بیرته خوشی کیږی. د غلطو هوایی بمباریو بیا بیا تکرار کیدای شی پورتنیو خبرو ته لاهم قوت ورکړی. لکه چی یو دوکاندار د پکتیا ولایت څخه وویل، "افغان او نړیوالو ځواکونو شپږ ځلی زما پر کور یرغل وکړ. هر ځل دوی زما کور تلاشی کړ، هغوی هیڅ شی هم پیدا نکړل او بخښنه یی وغوښته او وویل چی غلط معلومات دوی ته ورکړل شوی وو."[27]

د نورو جګړو څیړنی هم دا په ډاګه کوی چی د معلو ماتو ورکول یو او یا بل لوری ته شخصی لاملونه لری.[28] دی آزمایښتی تجربی ته پام سره او د افغ انستان قومی جوړښت ته په کتو سره ، دا ډیره حیران کوونکی نده چی وویل شی چی ډیری معلومات چی د ه غی پر بنسټ د شپی چاپی عملیات ترسره کیږی شخصی لاملونه لري. دا په داسی حال کی ده چی یو شمیرلږ صحیح وی، خو نور معلومات غلط وي . په دی دلیل، ددغه معلوماتو د کره کولو په موخه د وړمیکانیزم رامنځ ته کول یو حتمی او الزامی خبره ده.

افغانان دغو یرغلونو ته ګوته نیسي او شکایت لری چی نړیوال ځواکونه د معافیت تر چتر لاندی فعالیت کوی. دا نیوکی حیران کوونکی نه دی، دی ته په پام سره چی دا عملیات څرنګه او د چا له خوا تر سره کیږی او د داسی میکانیزم نشتوالی چی وروسته د عملیاتو اندیښنو او شکایاتو ته پاملرنه وشی . په افغانستان کی ملکی او پوځی ستراتیژی دواړه د قانون د حاکمیت پر اهمیت او ټیکاو په راوستلو کی د دولت پر مسؤولیت ټینګار کوي. د ناوړه چلند او د حساب ورکولو نشتون رپوټونه د دغه یرغلون و په اړوند په افغان زندانونو او عدلی سیستم کی ، شته عیبونه لاهم تقویه کوی په عوض ددی چی هغه اصلا ح کړی. په داسی حال کی چی نړیواله ټولنه میلیونونه ډالره هرکال د قانون د حاکمیت د ښه کولو په موخه لګوی، خو نړیوال ځواکونه ددي په وړاندی عمل کوی او د حساب ورکولو د یو وړسیستم د نشتوالی له کـبله چی د شپی چاپو په بهیر کی د ناوړ ه چلند، د شتمنیو له منځه وړل، غلطی نیونی او لازمو پروسو ته د غاړی نه ایښودلو ته ځواب ووای.

ذ) د افغان ملی امنیتی ځواکونو، ملیشو او نورو افغانی غاړو کړنی

د ۲۰۰۹ جولای تکتیکی دستوراتو یوه مهمه برخه د ملی امنیتی ځواکونو ونډه اخیستل په ټولو عملیاتو کی و ه، او دا هغه شي وو چی افغانانو ټي غوښتنه کوله.

خو له بده مرغه د دغو ښو بدلونونو یو شمیر ګټی د افغانی ځواکونو د ناوړه کړنو له امله ترسوال لاندی راغلی . کله چی نړیوال ځواکونه کوم ځوک نیسی نو بیا هغه افغان ملی پولیسو، ملی اردو او یا ملی امنیت ته سپاری، او دا هغه بنسټونه دي چی د فساد او د شکنجو تور وونه پری لګیدلي.[29] هغه کسان چی د نړیوالو ځواکونو له خوا نیول شوی، د خپل خلاصون په خاطر یې د زرګونو امریکاېي ډالرو په ارزښت رشوتونه ورکړی.

مرکه کوونکی په خاصه توګه د ملی پولیسو او ناقانونه ملیشو چی د کمپاین په نامه مشهوری دی د ناوړه چلند څخه شکایت کوی. د کمپاین ځواکونه په خاصه توګه ستونزمن د ي ځکه چی دوی د افغان امنیتی ځواکونو برخه ندی، نو دوی د نړیوالو ځواکونو په څنګ کی د شپی چاپو عملیاتو کی اندیښنی ډیروی او وضعیت لاهم خرابوی. څرنګه چی د ملګرو ملتونو ځانګړی استازی فلیپ الستون پدی اړوند داسی واېي:

> دا په مطلقه توګه د منلو وړنده چی پوره وسله وال نړیوال ځواکونه د پوره وسله والو افغان ځواکونو په مل تیا شاوخواګرزی له دی نه چی د هغو مسؤولیت څوک واخلی.[30]

مرکه شوی خلک پدی اند دی چی د کمپاین ځواکونه او نور افغانان په قصدی توګه نړیوالو ځواکونو ته غ لط معلومات ورکوی ترڅو دوی خ پلی شخصي تربګنی او دښمنی تر سره کړی . د مرکه شویو غوځ اکثریت غلطی نیوني او بندی کول د غلطو او قصدی معلوماتو له کبله ګڼی . نژدی ټول مرکه شو ی پدی اند دی چی ښه به دا وای چی د شپې چاپې او نیونی د افغانی ځواکونو له خوا ترسره شوی وای. او دا پدی خاطر چی د دوی ونډه به د دی لامل ګرزیدلی وای چی دوی د معلوماتو او حساب ورکونی پوره هڅی کړی وای.

IV- پایلی

افغانان د نړیوالو ځواکونو او مخالفینو تر منځ د زیاتیدونکی خشونت ښکار دي. د اکثرو افغانانو لپاره چی د منازعې په سیمو کی ژوند کوی، د ساه ایستلو ځای نشته. خلک کوښښ کوی چی د دواړو غاړو یعنی نړیوالو ځواکونو او مخالفینو څخه لری وی، خو په ناچاری داسی هم کیږی چی ملکی خلک د یو یا بل طرف څخه موخه ګرزول کیږی.

یو قومی مشر د خاص ارزګان څخه داسی وویل:

> اوس دلته شیږ دولتونه دی – ولایتی بیارغونی ډلی، هزاره ملیشی (که د کمپاین ځواکونه)، ملی اردو، ملی پولیس، ولسوالی، او طالبان . مونږ د ټولو ترمنځ ګیر راغلی یو . که چیری دولت پلوته لاړشو نوطالبان مووژنی . که چیری طالبانو ته ورشو، نودولت به موونیسی او یا به بمباری راباندی وکړی.[31]

د شپی چاپی او د معافیت کلتور د هغو لپاره چی دا عملیات ترسره کوی د نړیو الو ځواکونو څخه د شکایت عمده او اساسی برخه ده. دا عملیات هغو پروپاګندو ته چی د افغان دولت او نړیوالو حضور په افغانستان کی پر ضد کیږی پر اور باندی د تیلو اچولو معنی لری. دا ډول روشونه نړیواله ټولنه دهغی د اصلی موخو یعنی د ټیکاو راوستو او د خلکو اعتماد او ملاتړ د حاصلولو په چارو کی پاتی راولی.

د یوځی استراتیژیک لیډلوری څخه، دا روشونه د شورش ضد نوی استراتیژی مثبت او ښه بدلونونه تر پوښتنی لاندی راولی. د هواېي بمباریو او د هغی له ا مله د ملکی تلفاتو له کمښت سره -سره، د خلکو بیانات د خوست او پکتیا څخه د نورو منازعو ځپلو سیمو په شان دي، د نړیوالو ځواکونو په باب انځور بدلون ندی موندلی، او حتی دوی واېي چی دا کارونه قصدی کوی. د افغانانو عذاب به ترهغی چی ناوړه د شپی چاپی او غلطی نیو نې بلې ته نه وی رسیدلی ختم نشی.

۷- وړاندیزونه

۱.د شپې د چاپو‌او عملیاتوپه عوض د نوری لاری ولټول شی.

د شپې د چاپو روش باید له سره وکتل شی او دقت یږدی وشی چې ولی او په څه شرایطو کی باید د شپې له خوا عملیات وشی، او د مظنونینو نیول او دستگیر کول د قانون د انفاذ د کړیو له خوا ولی مناسب او شونی نه دي . که څه هم په ځینو حالاتو کی بنا یې د یو چا د نیونې لپاره د شپې عملیات یوازینی لاره وی، خو په ډیرو حالاتو کی لیدل کیږی چې نوری کم ضرره لاری هم شته چې باید په پام کی و نیول شي . افغان خلک دا پوښتنه کوی چې ولی نړیوال ځواکونه په آسانی سره یو مظنون د ورځی له خوا او په لږ ناوړه توگه چې د عادی تگلارو سره په مطابقت کی وی نه نیسي؟

۲. د شپې چاپې عملیات باید د ځایي آیساف قوماندانانو سره ٥م غږی شي.

د شپې چاپې عملیات کولای شی ډیری زیاتی شخړی او جگړی رامنځ ته کړی . ددی له کبله چې د ځانگړو ځواکونو له خوا عملیات ترسره کیږی، ځایي قوماندان شکایت کوی چې دوی حتی پردی ندی خبر چې څه وخت دا یرغل د دوی په ساحه کی ترسره شوی. ښه هم آهنگی کولای شی چې لاس ته راوړنی وسائې او د ناوړه پایلو مخ نیوی وشي. ځایي قوماندانان د دوی په ساحوکی د عملیاتو نه خبر کړی شی ا و په صلاحیت، هدف نیونی او ترسره کولو کی ونډه ورکړی شی.

۳. د غلطو معلوماتو مخ نیوی.

په داسی یوه ټولنه کی چې د قومونو او قبیلو پارچې زیاتی وی، لکه افغانستان، نو په کار دا ده چې پوځیان باید معلومات په ډیره کره ټوگه د زیاتو او بیلابیلو سرچینو په گډون د افغان دولت سره چټ کړي.

او همداشان نړیوالو ځواکونو ته هم په کار ده چې د شپې عملیاتو او نورو عملیاتو کی شواهد او معلومات ثبت او راټول کړي. په دی کار سره به د عدلی پړاوونو اعتبار چې زندانی بهورسره مخ کیږی لازیات شي.

۴- له دی نه باید اطمینان ترلاسه شی چې د افغانی ځواکونو گډون د بدچلند لپاره لاره اواره نکړی.

په داسی حال کی چې افغان ځواکونو ته د شپې عملیاتو کی ونډه او صلاحیت ورکول یو مهم پرمختگ دی، او د خلکو غوښتنه هم داوه، خو دا د ټولو دردونو دوانه ده . د ډیرو افغانانو لپاره، نړیوال ځواکونه مسؤول دی که چیری دوی د هغه افغانی ځواکونو چې د دو ی سره په عملیاتو کی ملتیا کوی د ناوړه چلند او یا د قانو ن نه مراعاتولو عمل مخنیوی ونکړی. نو د ډیرو مسؤولیتونو ورکول افغانی ځواکونو ته په دی معنی نه دی چې د دی گرمتیا څخه خلاص شی چې عملیات څرنگه تر سره شوی دي . له دی کبله افغانی امنیتی ځواکونه باید د ناوړه چلند پر وړاندی مسؤول و پیژندل شی او داسی وروزل شی چې هغه تیروتنی چې نړیوالو ځواکونو کړی دی تکرار نشي.

۵. د ناقانونه ا و بی نظمه ملیشو سره د کار کولو څخه ډډه وشي.

د وسله والو ډلو او د کمپاین ځواکونو سره چې د افغان دولت د امنیتي دستګاه ‌ ‌ برخه بهر دي کار کول يوه فاجعه ده. د دغو ډلو ځارنه ګرانه خبره ده. ځېرنه ښکاره کوي چې افغانان غواړي چې هغه ځواکونه وکارول شي چې د دولت سره ارتباط ولري، تر څو وکړای شي تريوه حده دوی تر پوښتنې او حساب لاندې راولي .[32] څه نا څه دوی پوهيږي چې چا ته شکايت وکړي او څوک بايد مسؤول وګڼل شي.

۶) د اعتماد رامنځ ته کول د ځواب ورکولو له لارې.

د اوږ کللو شپې چاپو برخه وروسته، افغانان د نړيوالو ځواکونو پر وعدو چې ددوی کړنې به سمې شي بې باوره دي. د دې له لاسه تللې اعتماد بيرته راوستل ګران کار دی، خاصتا که چيرې د شپې چاپې همداسې دوام و مومي. حتی که کړنې هم سمې شي خو د شپې چاپو عملياتو دوام به د پرمختګ مخه ډب کړي. نړيوال ځواکونه بايد ډيرڅه وکړي تر څو د خلکو اعتماد بيرته ترلاسه کړي.

د مسؤوليت او حساب ورکونې ښه والی به د اعتماد جوړولو لپاره يوه ښه وسيله وي. ځانګړې بدلونونه به دا وي: د شپو چاپو پر وړاندې شفافيت، لږ ترلږه وروسته له واقعې برخه، افغاني طرف بايد حساب ورکوونکې او مسؤوليت منونکې وي، او د زيان من شوي و ټولنو سره بايد اړيکې و نيول شي . د بخښنې غوښتل او په کومو ځايونو کې ضرور وي د خسارې جبران هم د خلکو د غصې را ټيټولو په اړوند او د ځواب ويلو د کلتور د رامنځ ته کولو په موخه ښه کار بلل کيږي.

د دې لپاره چې دا ترسره شي، نړيوال ځواکونه بايد د شکاياتو او ستونزو اوريدو او ځواب ورکولو لپاره يوميکانيزم جوړ کړي او تر کومه ځايه چې ښايي خسارې ورکړل شي . د دې لپاره چې موثريت ولري، دا ميکانيزم بايد د شپې د عملياتو په اړوند اود ټول معلومات په شمول د هغه دلايلو چې وښي دا عمليات د ورځې په عوض د شپې له خوا ترسره شول . د مسؤوليت او حساب ورکولو په موخه د آيساف يا امريکايي مسؤول نظامي آمر له خوا بايد په ليکلې توګه د عملياتو امر ورکړل شي. دا ميکانيزم بايد افغانانو ته د لاس رسي وړ وي، او خلکو ته بايد د عملياتو په اړوند معلومات ورکړل شي. د ملکي تلفاتو د پيګيرۍ ځانګه په ۲۰۰۸ کال کې جوړه شوه، خو يوازې ووېل، دا ځانګه په ځانګړې توګه وړ او ځواب ويونکې نده.[33] د شکايتونو او انديښنو اوريدل ا و هغوی ته ځواب ويل د ريښتيا حساب ورکولو په معنی نه ده، بلکه ددې صلاحيت لرل چې دې انديښنو ته په وړ او عملي توګه ځواب وويل شي.

---

[1] وګوری، د بيلګې په توګه، سوساني شميدل، ۲۰۰۹، "تر هغې چې هغه بل احمد پيدا کوی..." د افغانستان د څېړونکو کميټه، (د لاس رسی وړ د ۲۰۱۰ کال د جنوری ۲۵) http://aan-afghanistan.com/index.asp?id=508 اوجاناتان هارووتز، "ټول وحشت دی نيونی او تحقيق د امريکايانو له خوا، پخوانی د بګرام زندانی وايی" Huffington Post, July 28, ۲۰۰۹-http://www.huffingtonpost.com/jonathan, horowitz/former-bagram-detainee-de_b_275795.html. ،(د لاس رسی وړ د ۲۰۱۰ کال د جنوری ۲۶).

[2] "د ايساف لمړنی ارزونه (نا محرمه) د لټون وړ سند دی،" د ۲۰۰۹ کال د اګست ۳۰مه، http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/۲۰۰۹/09/21/AR۲۰۰۹092100110.html. (د لاس رسی وړ د ۲۰۱۰- کال د جنوری ۲۵).

[3] بيلګې ته وګوری، د بشری حقونو خپلواک کميسيون، د اميد نه د ويری په لور: د افغانانو ليد لوری د دولت پلوه ځواکونو د کړنو به اړوند، د ۲۰۰۸ کال دسمبر.

[4] "د ايساف لمړنی ارزونه (نا محرمه) د لټون وړ سند دی،" د ۲۰۰۹ کال د اګست ۳۰مه،

092100110.html.۲۰۰۹/09/21/AR۲۰۰۹http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/ (د لاس رسی وړ د ۲۰۱۰-کال د جنوری ۲۵).

[5] ناتو/آیساف،"د آیساف تکتیکی دستورات"، کابل افغانستان، د ۲۰۰۹ کال د جولای میاشت، ۲ مخ.

[6] وګوری، یونما په افغانستان کی، کلنی رپوټ د ملکی خلکو ساتنه په منازعه کی،۲۰۰۹، د ۲۰۱۰ کال جنوری،
۲۰۰۹http://unama.unmissions.org/Portals/UNAMA/human%20rights/Protection%20of%20Civilian%20
.20report%20% انګلیسی متن پی ډی اف، (د لاس رسی وړ د ۲۰۱۰ کال د جنوری ۲۶). [وروسته ددی نه د "د یونما ۲۰۰۹ کال د ملکی خلکو د ساتنی د رپوټ" په نامه یادیږی.]

[7] وګوری، د یونما د ملکی خلکو ساتنی رپوټ ته، ۶ یاددښت، سوسانی شمیډل، الکساندر د مندت، او نیک میساک، د بړستنی له څنډی: افغانستان په جنوب کی د کورنی بی ځایه شویو د لازیاتی ساتنی لپاره، ګډه څیړنه د بروکنس/بیرن د بی ځایه شویو پروژه او د اړیکو څانګه، واشنګتن د بروکنس انستیتیوت ۲۰۰۹، [وروسته ددی نه د " شمیډل، مندت، او میساک، د بړستنی له څنډی" په نامه یادیږی.].

[8] د یونما د ملکی خلکو ساتنی رپوټ، ۶ یاددښت.

[9] د یونما د ملکی خلکو ساتنی رپوټ، ۶ یاددښت.

[10] مرکی، خوست، د ۲۰۰۹ کال د اکتوبر ۲۴ مه او نوری مرکی، او مرکی، خوست، د ۲۰۰۹ کال د اکتوبر ۱۵ مه او نوری مرکی.

[11] د آیساف تکتیکی دستورات، ۲ مخ، ۵ یاددشت.

[12] د ژینو د کنوانسیون اضافی پروتوکول ۱ د ۱۹۴۹، او د قربانیانو ساتنه په نړیواله وسله واله منازعه کی، ۵۱ ماده، د جون ۸ مه، ۱۹۷۷، یو. ان. تی. اس. ۳. دا اصول همدا شان په نړیوالو عرفی قوانینو کی شته، جین میری، د نړیوالو بشر پالو قوانینو د عرفی قواعدو مطالعه، قواعد ۱۴-۱، ۲۰۰۵.

[13] مارک فری من، "نړیوال قوانین او کورنی وسله واله منازعه: د بشری حقونو او بشرپالی ساتنی د ارتباط توضیح"، د بشرپالی مرستی ژورنال، د ۲۰۰۷ د جولای د میاشتی ۲۴ مه.

[14] وګوری، د سویدن کمیته د افغانستان لپاره، "نړیوال څواکونه د سویدن کمیتی کلینیک ته په وردګو کی په خشونت د ننه شول"، مطبوعاتی اعلامیه، د ۲۰۰۹ کال د سپتمبر ۶ مه.

[15] یونما، افغانستان: کلنی رپوټ د ملکی خلکو ساتنه په منازعه کی،۲۰۰۹، د ۲۰۱۰ کال جنوری،
۲۰۰۹http://unama.unmissions.org/Portals/UNAMA/human%20rights/Protection%20of%20Civilian%20
%20report%20English.pdf (accessed January 26, 2010), p 21-22.

[16] د لیکونکی مرکی په ګردیز کی د ښځو سره، پکتیا، د ۲۰۰۹ کال د دسمبر ۱۶.

[17] یونما، افغانستان: کلنی رپوټ د ملکی خلکو ساتنه په منازعه کی،۲۰۰۹، د ۲۰۱۰ کال جنوری،
۲۰۰۹http://unama.unmissions.org/Portals/UNAMA/human%20rights/Protection%20of%20Civilian%20
%20report%20English.pdf (accessed January 26, 2010), p 20.

[18] مرکه، ګردیز پکتیا، د ۲۰۰۹ کال د دسمبر ۹ مه.

[19] مرکه، ګردیز پکتیا، د ۲۰۰۹ کال د دسمبر ۹ مه.

[20] مرکه، ګردیز پکتیا، د ۲۰۰۹ کال د اکتوبر ۲۷ مه. ددی تهدید با وجود، د ۲۰۰۸ کال را هیسی کوم بندی ګوانتانامو ته ندی استول شوی.

[21] د فلیپ الستون مطبوعاتی اعلامیه، د ملګرو ملتونو ځانګړی استازی په نا قانونه او خپل سری اعدامونو په چارو کی، کابل، د ۲۰۰۸ کال د می میاشتی ۱۵ مه،
http://www.extrajudicialexecutions.org/application/media/Statement,%2015%20May%202008,%20Kabul,%20Afghanistan%20%5BEnglish%5D.pdf (accessed January 25, 2010), p.2.

[22] د شمال منطقوی قوماندانی د پرمختیایی ادارو سره، کندز، د ۲۰۰۹ کال د نومبر ۱۹.

[23] د افغانستان د بشری حقونو خپلواک کمیسیون، د ۲۰۱۰ کال د جنوری ۳۱ مه.

[24] د آیساف ارزونه، ۲ یاددښت.

[25] د منازعی د بی ګناهو قربانیانو لپاره کمپاین، د خلکو د لاس ورکول، په افغانستان کی خلکو ته د زیان بیه او پایلی، ۲۰۰۹ فبروری،
www.civicworldwide.org/afghan_report (accessed February 7, 2010).

[26] د منازعی د بی ګناهو قربانیانو لپاره کمپاین، د خلکو د لاس ورکول، په افغانستان کی خلکو ته د زیان بیه او پایلی، ۲۰۰۹ فبروری،
www.civicworldwide.org/afghan_report (accessed February 7, 2010).

[27] مرکه، زرمت پکتیا، د ۲۰۰۹ کال د نومبر ۳ مه.

[28] ان کالی واس، په ملکی جګړو کی د خشونت دلیلونه، ۲۰۰۶. ""

[29] د بشر حقونو ناظر، "کانادا/افغانستان: د کانادا د مسوولیت څیړنه د زندانیانو د زوروني په اړوند،" مطبوعاتی اعلامیه، د ۲۰۰۹ کال د نومبر ۲۷. http://www.hrw.org/en/news/2009/11/27/canadaafghanistan-investigate-canadian-responsibility-detainee-abuse
(accessed January 26, 2010). همدا شان وګوری، د افغانستان د بشری حقونو خپلواک کمیسیون،
http://www.aihrc.org.af/english/Eng_pages/Researches_eng/Research_cause_of_Torture_2009_April.pdf (accessed February 1, 2010).

[30] د فلیپ الستون مطبوعاتی اعلامیه، د ملګرو ملتونو ځانګړی استازی په نا قانونه او خپل سری اعدامونو په چارو کی، کابل، د ۲۰۰۸ کال د می میاشتی ۱۵ مه،

[31] سوسانی شمیدل، الکساندر د مندت، او نیک میساک، د برستنی له څنډی: افغانستان په جنوب کی د کورنی بی ځایه شویو د لازیاتی ساتنی لپاره، ګډه څیړنه د بروکنس/بیرن د بی ځایه شویو پروژه او د اړیکو ځانګه، واشنګتن د بروکنس انستیتیوت ۲۰۰۹، [وروسته ددی نه د " شمیدل، مندت، او میساک، د برستنی له څنډی" په نامه یادیږی.].

[32] سوسانی شمیدل، ۲۰۰۷، "د افغانستان څیړنه- ساتونکی څوک ساتی؟" شخصی امنیتی کمپنی او خلک. د ۲۰۰۷ کال نومبر، http://www.swisspeace.ch/typo3/fileadmin/user_upload/pdf/PSC_01.pdf (accessed February 1, 2010) pgs. 14 - 45.

[33] یونما، افغانستان: کلنی رپوټ د ملکی خلکو ساتنه په منازعه کی،۲۰۰۹، د ۲۰۱۰ کال جنوری، ۲۰۰۹http://unama.unmissions.org/Portals/UNAMA/human%20rights/Protection%20of%20Civilian%20%20report%20English.pdf (accessed January 26, 2010), p 30.